

Emnenr. 68.

Fylke: Nordland.

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Beiarn.

Emne: Bålbreining på visse dager i året.

Bygdelag:

Oppskr. av: Foug. Steen.

Gard: Strand.

(adresse): Moldjord.

G.nr. 45; Br.nr. 6.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

1. Bålet heiter her i bygden, "bål" og "varme". Det heiter: "seme bål", "seme opp varme" og "kveik opp varme". De seime (kau) vi: "fyr opp", "seme opp" og "kveik opp" i oruen, på grüva, under geyta eller koffetjelen eller i kovefyren. Når de skulle breime et "kjærevok", for fremtilling av kjære av fjærrotten, så og sier de alltid: "å fyr kjærgrova", når de seime på fyringsuaskel der der ved forbreiningen for varme kjære veden, så kjæren begynner å flyte ut av veden og med den brakt forvaste kjære-groven, og derfra ned gjennom en brekrakk (skåla) og en breime (kova) ned i kjæreländen under kjærgroven. De små kløver ved breime de fyrte opp med i oruen, kovefyren og grüven hadde også forskjellige navn så som: "seime", "seime-pou" (okrede eller kløvede spåner), de med kallekniven skorne sammenhengende spåner av tørt tre til å seime opp varme med, heiter "kaura" (av å kaur = skjere smått). Tre åhuggel ved til å seime opp med heiter også "kveikj"; og bjærkenever som brukes til å seime opp varme med heiter: "kveikj-never" eller også "seime-never". På enkelte stader sies der: "å kveik opp varme" og "kveik opp i oruen".
2. De mykkes alltid forskjelligte navn på bålene, dem de seime ute i det frie eller det de seime f. eks. f. eks. kveikheime.

3. Bål og varme. Der er altid ulike navn der betegner at bålet er stort eller lite. De kunne si: et stort eller lite bål, og en stor eller liten varme. De kunne si: "De laga så stor en varme at den var nesten som et lite bål." Begrepet av forskjellen på størrelsen av en stor varme og et lite bål kunne være forskjellig, det var ingen fast regel for det, det var en skjønnsak av hver enkelt i hver enkelt tilfelle.

Videe.

4. Å brenne bål i julehelga er ikke gjort, såkalt en ved. Her er ingen overleveringer der forteller om det.
5. "Kikken med julebål" er ukjent her i bygden, og har ikke hørt det antall i de nærmeste bygdelag heller.
6. Heller ikke i påskehelga brennte de bål.
7. De kente ikke bål påskemorgen, og de gikk ikke for å se solen dause påskemorgen. Truen på at solen dauset påskemorgen er helt ukjent her, og er ikke hørt om tall i nærmeste bygdelag heller.
8. Tant Faus open. (Fausok.-kvelden) har de alltid brennt bål her i bygden. Thore og sunn bål, all eller som tingsammen har vært interessert i å samle brenne til det. Her brennte de ikke bål til andre sider enn, sd. Faus open. De samlede folk seg ute i skog og mark til stovne eller mindre, bål i midtsommer kvelden.
- 9-13. Her blev ikke brennt "stols-ild" eller andre bål for kreaturens vængang i løpet av året. Her er i all fall ingen overleveringer om det idag. Her brennes ikke ute på fri mark annet enn, sd. Faus bål, og når de satte sammen kvist, løv og annet rusk i slått i æka og ute på jorden og brennte eller hadde for varme på marken til ett eller annet gjøremål.

Skedel.

14. De hadde i almindelighet visse steder de brennte

bål på et. Kaus-afren. På mange bøll gårde kunne de ha en fast plass i utmarka, og da ofte på et høyt sted, men aldrig på en hæng opppe i hieve. Talkeumene består her for det meste av flate vollen og høyere liggende flakleuse, moer eller kerasser i dalidene. De valgte da et sted hvor der var lett tilgang på brefang til å lage større og mindre bål av. Det var likevel en hovedplass i bygda inntil første Verdenskrigen, som var bålplass fremfor andre steder, og hvor de i mange maaner hadde samlet seg for å brenne kjempe store bål, st. "Kaus-afren" for feiring av mittsommeren atten, med folkfest med dans og lek på vollen, og i senere år på dansplassing til ut på morgenen st. Kaus-dagen, og det var gården Fjögforslekk, på nordvestre siden av den store skogroste Fjögforsuaen.

15. De brente ikke flere bål i året enn bålene de brente sauthaus-afren.

16. Bål på gårdene. På de gårder der ungdommen og eldre folk samledes til bålbreining på Fjögforsuaen sauthaus-afren, der brente de ikke bål på gårdene, men enkelte av de lengst bortliggende gårder hadde de egne mindre bål, og der til like ildsted i nærheten til å koke kaffe på.

17. Bør-eld. Kan ikke med sikkerhet erindre om tall av gamle folk at de brente bål ved grindene. Hvorvidt de i gammel tid brente bål ved grindene for å holde roddyr borte om natten, den tid de var mest mer gående, serlig i mørke høstnetter, er rimelig. De måtte til stadig holdt vakt om nettene hele sommeren og høsten. For høst om tall, "Bør-eld", men i hvilken forbindelse kan ikke erindres.

De som steller med bålet og summer det.

18. Deltaker. Alle i bygda er med å brenner bål,

innsatt enkelte eldre folk som helst liker å sitte hjemme å kose seg med en kaffetar sauthaus kvelden.

19. Alle som ønsket del fikk vere med å brene bål sauthausaften; gutter, jenter, yngre og eldre gifte menn og kvinner uden forskjell.

20. Det er børen som først og fremst er interessert i bålbreningen, men voksne er også med.

21. Foreninger og sauthausbålene.

At foreninger og lag har brent bål st. Hans aften i forbindelse med en folkefest, har ofte forekommet. Første gang en erindrer dette blev gjort var st. Hans aften i 1894 på Tolla gård, i forbindelse med en basar til inntekt for ett eller annet veldedig formål.

Tilstede var en foredragsholder for anledningen. Om dette var den første festlige tilstøtelse, i forbindelse med bålbrening sauthausaften ved en ikke, men det blev flere siden inntil første Verdenskrigen.

Det var rasjonerin under og etter krigen som gjorde det vanskelig å stille istann sådanne folkefester med store sauthausbål. Ungdommen av den da oppvoksende slekt reiste bort fra bygda til byene eller på industri og anleggsarbeider, så tradisjonen med de store st. Hans bål blev brutt, og har ikke vært oppstilt siden.

22. Fabrikkere. Har ikke hørt om bål eller brett, sagbruk eller fabrikk-eiere holde fest med bål for arbeidsfolkene sine. Arbeidere, bedriftsledere og eiere av industrielle foretak der har feiret millesammen er ualder hver på sin måte. Noen feiret sauthausaftenen i stället lag med dans, andre tok med seg viskekniv og gikk ut i det frie, hvor de laget små bål, kokte kaffe og spiste den med brakle viske, ofte flere sammen i hyggelig lag. De fleste foretrakk dog å gjøre det litt festlig hver

koss seg, kauske sammen med imbude veener.

Howledes de bygget båler.

23. Til st. Klaus båler laget de ikke grue av stein. De la det krevirke som skulle vere til bål direkte på marken. Så store som bålene alltid blev laget, selv de minste av dem, ville det ikke vere til noen nytte å mure en grue. En liten grue av stein laget de, viss der var stein i nærheten, til å koke kaffekjelen på, eller de laget det de kalte "kaffestø" av kresuler og en stokk til å heuge kaffekjelen på over kaffe-varmen. På gården Högforsleth, der de brente store st. Klaus bål i mange aldrer, kokte de kaffe i kjøkenet i en av de nærmeste steinene.

24. Ved til st. Klaus-båler. De behøver ikke her å lage bål av kjævedånder eller gamle båter. Her er krevirke nok i skog og mark til å lage bål av, blant annet vokser her alle steder i skoglene store mengder med "einer" (brisk) som først og fremst blev benyttet, ellers er her en hel del mindreverdige krevirke som blev (blev) brukt til å lage bål av. At det skulle vere et vist antall prestlag til båler, var det ikke tale om.

25. De laget ikke uenslaksfigurer som skulle brennes på båler.

Howledes de fikk bål-virke.

26-30. Som foran nevnt, er her virke nok i skog og mark til å lage bål av, og det så mange de vill på alle gårdene i bygden.

Howledes båler skulle vere.

31. De det her i bygden kün var tale om "sauthaus bål", er det innsett sammen ligningsgrunnlag mellom disse og olsok bålene. De bålene de laget her künne vere av forskjellig størrelse, men skapet på dem var alltid ens, de lignet på en stor høy rund høy såte.

32. Størrelse. Et bål skulle helst vere så stort

Som vanlig, men ungdommen hadde skjelden utholdenhet til å lage det så særlig stort. Derimot var de bål de laget på Høgforsletten alltid kjempestore. Der samlet ungdommen seg fra de nærmeste gårdene, og brog sammen en masse topp og krist av furu, massevis av eier og annet verdig løst trevirke, og bygget bålet rundt om en stang der var stått fast i marken, og med en stor bjørkeneser festet i toppen som flagg. Bålet hadde et tverrmål i grunnflaten på ca. 4 m. og var ca. 5 m. høyt.

33. Bålet skulle brenne med stor flamme, jo større jo bedre, og lyse mest vanlig.
 34 og 35 utgår.

Kvad bålet skulle tjene til.

36. Taub-Haus-høg. alltid var de skulle brenne st. Haus-bål sa de: "at de skulle brenne Saub-Haus-høg." De skulle gå på saubhaus høg. Tom foran fortalt, brente de ikke bål på haugene, selv om de under tiden brente bål på høyere liggende steder. Dette peker hen på en gammel tradisjon - "hømmet måte å uttrykke seg på fra andre steder av landet en her i bygden. Beiarn er litt etter hvert blitt nykoloniseret etter Torkedøden (1349-50) av folk innvandret fra kyststrøkene, og fra mange bygdelag sydover landet fra sidste halvdel av 1500 og begynnelsen av 1600 tallet, men de fleste i tiden etter 1814. Så ordet "saubhaus høg" må stamme fra andre steder i landet. En annen skikk i forbindelse med saubhaus bålene, var å kle seg ut til Trollkjerring. En vet ikke om de nåengang har trodd på hekser og trollkjenninger her i bygden, her er i all fall ingen tradisjon som forteller om det. Det er helst uinnstlige overleveringer fra andre bygden, og fra even trybaker, at de her har lært ideen om "trollkjenninger". Noen har da for nær

maskel seg for å forebille trollkjering i forbindelse med
Sauthausbålet. Ellers trodde de her som andre steder
i gammel tid på tisser, underjordiske og troll som
de forsøkte å verne seg mot på forskjellige vis. Om da
røken eller lyset fra Sauthausbålet ^{skulle} drive iversegang
bort kan en idag ikke gi noen sikker beretning om,
men det er sansynlig, siden slik som med Sauthausbål
har holdt seg ubrukt her fra gammel tid, da de i andre
gjerne tilfeller helt med til vår tid har trodd, at de med
ild og glødende kull kunne jage bort døde ånder og andre vesener.

37. Ild og røyk. Der er ingen overleveringer i dag om,
at ilden eller røyken skulle vere god for kreaturene,
eller vere til verne mot trollskaap eller kjæuling på
annen vis for folk og fe.

38. Faste branner. De kastet ikke branner på hver-
andre. De kastet ikke branner noen steder i det
hele landet, selvom de i almindelighet trodde
ild kunne jage bort og verne både folk og fe mot
andre makke både ute og inne.

39. Varster. At de tok varster av flammer og røyk
og quistreguel fra Sauthausbålet har enu ikke
hørt om folk, selvom de ellers tok varster av ild,
røyk og quister fra grue eller oven. Disse varster hadde
i almindelighet teen med veir å vind å gjøre. Forholdet
er, at netten her midtsommers er lys. Det er så lyst,
at en i tiden fra 22 mai til 22 juli i klarveir kan,
om en ønsker det, lese bøker og blød hele natten.
I de lyse netter gjorde ikke merkeradelen seg
gjeldende således som tilfallet var i mørke vinter netter.

Tilre Festen ved bålet.

40. Festen ved bålet hadde intet særskilt navn.
Når de så de skulle brenne, Sauthauskag, fallt det av
seg selv, at det ungdommen samlet seg blev der lek å

14585

morro, En annen sak var det viss en forening eller lag, for eks. skytterlag hadde festlig kiltelling i forbindelse med bålbreining. De sa f. eks. i 1914: "Der skal vere Sauthauskag" på Høgforssetten, og skytterlaget der oppe ska holde fest der." Det heule at en missi-
ausforening hadde festlig kiltelling i forbindelse med bål-
breining Sauthauskvelden, selvsak uten dans, men med lek på volten.

41. Ullakere. Der de hadde Sauthausbål med festlig kiltelling var også de eldre fra de nærreste gårdar med, og viss meent var gode, også fra de lengere bort liggende gårdar. Ellers var det mest ungdom som saule seg ved bålet, mens de eldre var hjemme.

42. Ungdommen. De holdt seg ikke ved bålet hele natten. Når ungdommen på en gård hadde kuggat og dratt saman en einar og annet brambark til et bål, saule folk fra gården seg ved bålet om kring 9 tiden sk. Kauskvelden, når alt stallet på gården var innagjort. Etter at de hadde fått kaffen kokt ved kaffevarmen heule de bålet, og heimot midnatt gikk de hver til sitt. En annen sak var det der de heule de store Sauthausbålene, der unge og eldre saule des fra flere gårdar, der holdt de unge seg ved bålet til i 2-3 tiden om morgenen.

43. Kaffe-laget. Der de på en gård med flere wa-
boer hadde mindre Sauthausbål, valgte de en til å foreslå kaffe kokingen. De kokte da kaffe, enten i en stor felles kjel eller i flere mindre. Før ved blev brakt til veie av flere hjelpere under spøk og latter. Når kaffen var kokt blev bålet heult, og mens det heule lystig drakk de kaffe og spiste medbrakt viste, spøkte og lo. Ungdommen fikk mat og kaffe etter som det passet seg, da den som stalle med kaffe kjelene alltid sørget

for å holde dem varme. Det heite ofte at bare en famili-
 lie eller to var sammen å brenne (brenne) bål ist lita
 bål for seg selv, eller har bare en kaffevarene ute i
 skog eller mark, for å feire medlsammen eruatken.

I gammel og eldre tid laget de bauthausbål keen på
 visse steder der de brenne bål hvert år. Da både gutter
 og jenter fra samme husstamm var med, tok jentene
 visse med, kaker og lefser av hvit quikkel flakbrød
 (kuia. brø) og lefser av røulig flakbrød, og guttene
 tok med brennervin viss de hadde noget. Å koke
 kaffe ved sådanne anledninger den gangen var ikke
 vanlig. Det begynte de ikke med før omkring
 århundred skiftet.

44. Trek og dans. De brenne ikke de store bålene før
 ved midnattstiden, og inntil da lekte de på vollem eller
 danset. Unggutter og jenter kunne nok løpe rundt
 bålet før det blev brenn, men når bålet blev brenn i
 midnattstiden, var varmen fra bålet så sterk at folk
 holdt seg på ebodig avstand og så på flammene
 som slog høyt i veiret. Folk stod da i flokker og
 kalte dempet og så på det store bålet brenne ned.
 Der blev en hel del halvbrente vedstykker liggende i
 ysterkanten rundt den glødende ildvarjen av bålet,
 dem tok ungguttene å kastet inn i gløden
 for å få bålet til å flamme opp igjen, så all
 brensel blev liggende i en eneste glo. haug.
 Etter at bålet var nedbrenn, danset ungdommen en
 stund for så å gå hjem hver til sitt i 2-3 tiden
 om morgenen st. Kans dagen. De siste gangene
 der blev brenn bauthausbål på Røgforsletten,
 hegyttet de dansplatting. Det var da sam offest
 skytterlaget der oppe sam laget bauthausbål,
 og stod for den festlige tilstillingen.

14535

45. De store bålene kunne ingen kappe over eller at det var udbrent, men over udbrente mindre bål hadde tuggåkene morro av å kappe over.

46. Bålene var alltid så store, og varmeutviklingen så sterk at røyken begynte til veirs med en gang, så der blev liten anledning til å sprengte gjennom røyken.

47. Har aldrig hørt anstalt at de tok med seg kull fra bålet. De gamle har villet fortalt om det viss det var blitt gjæst, og hvor for de gjæstet det.

48. Noen andre skikker eller sæter i forbindelse med bålbevingen er det ikke utover det som er fortalt.

Skikken idag.

49. Folk mener idag, at bålbeving er en tilbalende gammel skikk i forbindelse med fejringen av Sammersolverv, og at den bør fortsatte å ha som oppgave å vedlikeholde en gammel god Aradisjan. Et lysets symbol som motstykke til julebrøet der bemerker hvert år ved vinter solhverv.

50. Skikken å brenne bål har holdt seg i mange alder, og har heller økt, selvom det er steds med å lage skjempbål, som der ofte blev laget får i tiden.

51. At skikken har økt, er, at folk synes det er en tilbalende skikk med gammel høvd, og fordi folk liker å ferdes ute i skog og mark meget mer enn en i gamle dager.